

**POLÁNYI NÉZETE A VALLÁSRÓL A *PERSONAL KNOWLEDGE*-BAN:
VÁLASZ RICHARD GELWICKNEK**

Kivonat. A jelen dolgozat szoros szövegolvasás révén megmutatja, hogy Polányi -- bár a természettudományok, a matematika, a művészet és a vallás külső pólusának jelölésére egyaránt a "valóság" terminust alkalmazta -- a *Personal Knowledge*-ban és más későbbi írásaiban is következetesen megkülönböztette egymástól a természettudomány artikulált rendszereitől *függetlenül* létező valóságokat és azokat, melyek csak a matematika, a művészet és a vallás artikulált rendszereiben léteznek. Megmutatom, hogy ez a különbség alkotja annak a vitának az alapját, melynek az a tárgya, hogy kereszténynek kell-e tekintenünk Polányit vagy sem.

Igencsak meglepett, amikor megtudtam, hogy Richard Gelwick úgy véli, a *Meaning* alátámasztja azt a nézetét, mely szerint az a valóság, amellyel a vallás foglalkozik, nem különbözik attól, amellyel a természettudományok foglalkoznak. Szerinte a *Meaning* azt az elképzelést támasztja alá, hogy mindkettő gondolkodásunkat megelőzően és attól függetlenül létezik.^[1] A legtöbb kritikus, köztük Marjorie Grene, éppen ennek az ellenkezőjéért kritizálták keményen az *Meaning*-et, azaz azért, mert Polányi Mihály valóságfelfogásában olyan szakadást hoz, mely annak előtte nem volt jelen benne. Ironikusan hat, hogy a Gelwick által az *Meaning*-ből idézett legtöbb részletet, melyekkel saját álláspontját igyekszik támogatni, valójában én írtam! Polányinak az "Acceptance of Religion" című előadásában nem szerepeltek. Ezeket a passzusokat azért írtam, hogy megmutassam: bár a természettudományban illetve a művészetben és a vallásban két különböző valóságfogalom van, mégis mindkettőre illik Polányi gyakran elmondott valóságmeghatározása, mely szerint a valóság az, amitől azt várjuk el, hogy a jövőben előre nem meghatározható tulajdonságokat vesz fel; olyan tulajdonságokat, melyekre álmunkban sem gondolnánk. Ezeknek a tulajdonságoknak mintegy saját életük és fejlődésük van, melyeket sem uralni, sem előrelátni nem vagyunk képesek; nem szubjektív önkényünk vagy képzeletünk termékei.

Mindazonáltal úgy vélem, az a legjobb, ha nem úgy járok el, hogy pontról pontra végigveszem Gelwick dolgozatát, hanem úgy, hogy saját nézeteim alapját közvetlenül Polányi saját kijelentéseiből mutatom meg. És ezt közvetlenül a *Personal Knowledge*-ból fogom megtenni, hogy elkerüljek minden gyanút, miszerint én sugalltam Polányinak ezeket a gondolatokat a *Meaning* írásakor. A valóságosság egyetlen foszlánya, amellyel Isten Polányi kései gondolkodásában a tőlünk függetlenül létező valóság értelmében valahogyan rendelkezik, az a mélyebb értelem folyton növekvő gazdagsága, ami minden életben és gondolkodásban az értelem többletét elidézi.^[2] E fokozatosság létezése azonban elismerten spekulatív, és nem is bármely vallás Istene. Az ilyen fokozatosság bekapcsolása a biológiai tudományunkba csak azáltal szolgálhatja a teológia céljait, hogy fölvertez bennünket a természettudományok olyan megértési módjával, amely nem engedi, hogy a vallási hit (abban, hogy a világnak van értelme) tudományosan abszurd legyen. Ez a fokozatosság nem képes arra, hogy tudományos alátámasztást nyújtson természetfölötti (vagy éppen természetin túli) lények tényszerű vagy független valóságosságának.

A vallás, mondja Polányi a *Personal Knowledge*-ban, a "külső tapasztalat"-hoz való viszonyát illetően hasonló a matematikához és a művészetéhez. "A külső tapasztalat elengedhetetlen" -- mondja -- "mind a matematika, mind a művészet számára, *mint azok témája*" [kiemelés az eredetiben]. Polányi ezzel azt akarta mondani, hogy ezek a diszciplínák a tapasztalathoz kapcsolódnak, viszont a külső tapasztalattól származó *megerősítést* a matematika és a művészet nem úgy követeli meg, ahogyan a természettudományok. Annak a számára, aki "felkészült rá, hogy benn lakozzék kereteikben", "közlik saját belső gondolkodásukat, és ennek a belső tapasztalatnak a kedvéért, ő elfogadja ezt a fogalmi keretet lakhelyeként". Polányi aztán hozzátette, hogy "a vallás hasonló viszonyban áll a nem-vallásos tapasztalattal".[3]

A *Personal Knowledge* szerint a vallás úgy építi fel saját épületét, hogy "nyersanyagul" szekuláris tapasztalatokat használ fel. Egy hívő átadja magát "a vallási eksztázisnak", melyet "az imádás és a hittétel artikulált kerete" vált ki, és ami "ezek révén kap érvényességet". Ez, tette hozzá Polányi, "analóg a művészetre jellemző érvényességadással". Ezért számára úgy tűnt, hogy a vallásunk teljes szerkezete által kiváltott vallási eksztázis ad érvényességet vallási gondolkodásunknak, nem pedig az a képességünk, hogy gondolkodásunkat egy olyan valósággal létrejött intuitív kapcsolatra való utalás révén igazoljuk, mely felfedezésünket megelőzően már függetlenül létezett.[4] Isten "abban az értelemben létezik" -- vélekedett Polányi --, "hogy Őt kell imádni és Neki kell engedelmeskedni, és nem másképpen; nem mint tény -- ahogyan az igazság, a szépség és az igazságosság sem tényekként léteznek. Mindezek, ahogyan Isten is, olyan dolgok, melyeket csak úgy lehet megérteni, ha szolgáljuk őket".[5]

Ez az előadási mód éles ellentétben áll azzal, amit ő korábban e könyvében mondott a tudomány tárgyáról. Azt mondta, a természettudományos elméletek azt állítják, hogy "az empirikus valóságot ábrázolják". A természettudományos elméleteknek részben azért van erre alapjuk, mert "saját szépségükre hívják fel a figyelmet", és ebben az értelemben valóban "hasonlóak a műalkotáshoz, mely saját szépségére mint a művészi valóság zálogára hívja fel a figyelmet." Mindazonáltal a kontextus alapján világos, hogy ezek nem ugyanolyan típusú "valóságok". Polányi ügyelt rá, hogy az egyiket "tapasztalatinak", a másikat pedig "esztétikai"-nak nevezze".[6]

Később tudomásunkra adta, mit ért a "tapasztalati"-n. "Egy tapasztalati kijelentés annyiban igaz, amennyiben felfedi a valóság egy előlünk rejtett aspektusát...mely *ennél fogva a rá vonatkozó tudásunktól függetlenül létezik* ... A ténykijelentések szükségképpen univerzális intenciót hordoznak. "Amikor azt állítjuk, hogy a valóságról beszélünk, s arról *tényleges kijelentést akarunk tenni, akkor eme elkötelezettségünknek külső megalapozottsággal kell rendelkeznie* [kiemelés az eredetiben]".[7] Igaz, a valóságnak állításainkban jelenlévő eme funkciója mindenféle artikulált vállalkozásban ugyanaz. Polányi jelezte, hogy minden artikulált rendszer -- még azok is, melyeket állítása szerint inkább validálni, mintsem verifikálni tudunk -- "a beszélőhöz képest valami reális és külső jelenlétét állítja".[8] Ez meggátolja, hogy pusztán szubjektívak legyenek és mindannyiukat univerzális intencióval ruházza fel. Mégis, fontos különbségek vannak azok között a külsőlegesen reális entitásokra vonatkozó elvárások között, melyeknek a tárgyai olyan tulajdonságokat fognak kinyilvánítani, melyekről nem is

álmodtunk (amint láttuk, szerinte ez jogosít fel bennünket arra, hogy "valóság"-nak nevezzük őket). "A természettudományokban" - mondja Polányi - "az az érzés, hogy kapcsolatba léptünk a valósággal, egy immanens felfedezés jövőbeli *empirikus* megerősítéseinek az előjele, amelyekről eddig még csak nem is álmodtunk; a matematikában (és hozzátehetnénk - annak alapján, amit korábban erről mondott - a művészetben és a vallásban is) ez jelzése *magán a matematikán* (mutatis mutandis, a művészetben és valláson) *belüli meghatározatlan mennyiségű jövőbeli csíráknak*." [9] (Kiemelés tőlem). Ennélfogva a valóságnak ezekben a különböző gondolati rendszerekben feltárt fajtái is különbözők. Külön is mondja a matematikáról, hogy "egy előzetesen létező, az intellektuális érdem előzetesen létező normáinak elegettevő lehetőség feltárása" magán a matematikán belül létesül."

"Mindez" - tette hozzá - "természetesen hangsúlyozottan vonatkozik a művészi újításra", és kifejezett ellentétben áll egy "olyan valaminek" a feltárulkozásával, "ami már eleve létezett"; az utóbbival a tudomány foglalkozik. [10]

Polányi a *Personal Knowledge* egy korábbi helyén világosan kijelentette: "A művészi szépség a művészi valóság jellemzője, ugyanabban az értelemben, ahogyan a matematikai szépség a matematikai valóságé. Értékelése univerzális intenciójú, és *egy olyan bennerejlő* kimeríthetetlen *jelentés*-alapról tesz tanúbizonyságot, melyet a jövő századok hívhatnak majd elő belőle [az én kiemelésem]". [11] "A természettudományok tapasztalati tényekre való vonatkozása" -- tette még hozzá -- "sokkal specifikusabb, mint a matematikáé, a vallásé vagy a különféle művészeteké. Ezért joggal beszélünk a természettudományok tapasztalat által történő igazolásáról, olyan értelemben, mely más artikulált rendszerekre nem vonatkoztatható. A folyamat [ez utóbbiakban] ... a *validáció* folyamata (kiemelés az eredetiben)". [12] "A vallást ... [és] az olyan nagy intellektuális rendszereket, mint a matematika, az irodalom és a szépművészetek ... az validálja, hogy az emberi szellem boldog lakhelyeivé válnak"; méghozzá annak ellenére, tette hozzá, hogy "a vallási meggyőződés ereje függ a ténybeli bizonyítékoktól és bizonyos tényekre vonatkozó kétely hatással lehet rá". [13] Hogyan?

Először is, az igazi "keresztény kutatás", állította Polányi, nem teológia, hanem "imádkozás". Továbbá, "a vallásos ima semmi olyat nem mondhat, ami igaz vagy hamis". Ez inkább egy olyan fogalmi keret, mely saját magának az elfogadását szenvedélyes Isten-keresés lakhelyeként fejezi ki." Ezért "csak egy keresztény, aki saját hitének szolgálatában áll, értheti meg a keresztény teológiát ... és képes rá, hogy behatoljon a Biblia vallási értelmébe". [14]

Ha nem "keresztény kutatás", akkor mi Polányi számára a teológia? Azt mondja, hogy "a teológia a vallási megismerés elmélete, és az ilymódon megismert dolgoknak egy ennek megfelelő ontológiája. Mint ilyen, a teológia a vallásos ima tartalmait tárja fel, vagy próbálja meg feltárni". A teológia tehát "lehet igaz vagy hamis", "de csak azt az adekvációt illetően, amellyel megfogalmazza és megtisztítja az előzetesen létező vallási hitet". [15]

Mindazonáltal, mondta Polányi, a teológia és a Biblia kijelentéseket tesz. "Mondhatjuk-e kijelentéseiről" -- tette fel a kérdést -- "hogyan azok igazak vagy hamisak?" "A válasz se igen, se nem." [16] A teológia igazságát -- idézte egyetértően Paul Tillichet -- "azon kritériumok alapján kell megítélni, melyek a

revelatív tudás dimenzióján belül helyezkednek el". Ez, mondta, a "haladó protestáns teológiáról"[\[17\]](#) vallott saját felfogását erősíti meg.

Polányinak saját kérdésére - hogy igaz-e a teológia -- adott válasza *sem* az igen, *sem* a nem. Ha elfogadjuk, hogy Polányi ezt úgy értette, a vallásról (a művészethez és a matematikához hasonlóan) nem lehet értelmesen megállapítani, hogy igaz vagy hamis, mivel kijelentéseit nem lehet úgy kezelni, mintha azok a világegyetem tapasztalati tényeit írnák le, akkor úgy tűnik, a *Personal Knowledge*-ban mondottak nagyon is megegyeznek későbbi felfogásával. Azzal is összhangban vannak, ahogyan különbséget tesz ezek között az artikulált rendszerek és a természettudományok artikulált rendszerei között, ami, mint láttuk, már a *Personal Knowledge*-ban is annak a felfogásának az alapját alkotta, miszerint a nem-tudományos artikulált rendszerek csak *validálhatóak*, nem pedig *verifikálhatóak*, mint a természettudományok.

Mindazonáltal összhangba kell hoznunk Polányi jelentés-fogalmát fentebb idézett kijelentésével, miszerint a vallási meggyőződések "függenek a ténybeli bizonyítékoktól". "A két fajta felfedezés, a vallási és a természeti" Polányi szerint "elhalad egymás mellett". Ezt azzal a magyarázattal folytatta, hogy "a keresztény hit nem megfigyelhető tények állítását fejezi ki, következésképpen a kereszténységet kísérletekkel vagy *tények* összegyűjtésével nem lehet bizonyítani vagy cáfolni". Ezután nézetét a csodákba vetett hitre alkalmazta. Ha "kísérletileg igazolni" lehetne "a víznek borrá való átváltozását vagy a halott feltámasztását", az csak azt mutatná meg, hogy egy természeti eseménnyel állunk szemben, nem pedig egy természetfeletti. "Lehet" -- mondta --, "hogy a megfigyelés számos eligazító jelet juttat nekünk Istenbe vetett hitünkhöz; ám Istennek semmilyen tudományosan meggyőző megfigyelése sem változtatná a vallásos imát egy pusztá tárgyra vagy természeti személyre vonatkozó bálványimádássá [az én kiemeléseim]".[\[18\]](#)

Akkor hogyan lehetséges egyáltalán, hogy a vallási hit ténybeli bizonyítékoktól függjön? Polányi nem fejtette ki azt a kijelentését, mely szerint függ tőle. Úgy tűnik, úgy gondolta, hogy a vallás nem tesz mást, mint hogy néhány eseményt "természetfeletti jelentőséggel" ruház fel. Mindazonáltal kimutatta, hogy azt, hogy egy ezzel felruházott esemény *egyáltalán megtörtént-e* vagy sem, "ténybeli bizonyítékkal kell megalapozni". Ha nincs ilyen bizonyíték, akkor természetesen nem lehet "természetfeletti jelentőséggel", vagy bármilyen másfajta jelentőséggel felruházni. Sohasem létezett. Ezért Polányi úgy vélte, hogy a bibliakritika megingathat -- vagy megerősíthet -- "néhány olyan tény, mely alapvető a kereszténység számára".[\[19\]](#)

Mindazonáltal Polányi az ilyen ténybeli bizonyíték létezését nem tekintette a vallási meggyőződés sine qua non-jának. Az idézett mondat után következő rész világosan jelzi ezt: "De a bizonyíték, hogy egy tény nem történt meg, néha lényegében érintetlenül hagyja a vallási igazságot, melyet e tény elbeszélő leírása hordoz". Polányi példája a Teremtés könyvében szereplő teremtés-elbeszélés. Bár, mint Polányi implicálja, az ennek meg-nem-történését mutató bizonyíték teljesen meggyőző, ez "továbbra is sokkal értelmesebb (több értelemmel bíró?) leírása marad a világegyetem természetének és eredetének, mint a világ atomok véletlenszerű kollokációjakénti ábrázolása". A "bibliai kozmológia -- bármilyen inadekvátan is -- annak a ténynek a jelentőségét [fejezi ki], hogy a világ létezik és hogy az ember belőle

emelkedett ki, míg a természettudományos világgép a világ mindenféle értelmét tagadja, és valójában figyelmen kívül hagyja az erre a világra vonatkozó legéletteli tapaszlatainkat". A *Personal Knowledge*-ban Polányi jelezte, hogy "az evolúció természettudományos vizsgálatára" vonatkozó értelmezését Istenhez adott eligazító jelnek tekinthetjük. Mindazonáltal még ez az észlelés sem "ténybeli" bizonyíték Isten létezésére, a szónak semmilyen értelmében. A "bizonyíték" -- a vallásos nézet érvényessége -- továbbra is az, hogy képes emberi szellemünk számára "boldog lakhelyet" biztosítani.[20] Polányi ezért úgy találta, Tillich nézetei megerősítik a sajátját, mint ahogyan ezt fentebb láttuk. Bár Tillich a kinyilatkoztatás jelentőségére mutatott rá és úgy találta, hogy azt történeti események közvetítik. Úgy tartotta, hogy erre nem vonatkoztatható a történeti kutatás kritikai elemzése, mivel ez nem foglal magában ténybeli állítást. Ahogyan Polányi mondaná, "felfedezéseit, csakúgy, mint a matematika és a művészet esetében, a saját dimenzióján belül elhelyezkedő kritériumokkal való megegyezés alapozza meg".[21]

Eszembe jut, hogy néhány alkalommal (egy alkalommal éppen akkor, amikor azokra az előadásokra készült, melyek később a *Meaning* alapját szolgáltatták) megpróbáltam meggyőzni Polányit, hogy semmilyen vallást nem lehet anélkül alapítani, hogy tanaiba valahol bele ne foglalják saját reális természetfelettségének a fogalmát, és hogy emiatt a természetfeletti szükségszerű jellemzője minden olyan vallásnak, mely "jól menő vállalkozás". Soha nem sikerült rábírnom, hogy elismerje ezt. Tényleg nagyon nehéz volt számára úgy megérteni a vallás természetfeletti tényszerű valóságába vetett hitet, hogy az sokkal több, mint mágia vagy babona. Úgy tűnt, hogy a vallás, különösen a keresztény vallás (eltekintve a benne lévő természetfelettitől) elsőprő nagyszerűségére vonatkozó nézete cáfolja ezt a szükségszerűséget. Lenyűgözte az összeegyeztethetetlen elemeknek a kereszténységben történő képzeletgazdag, természetén túli egyesülése, és úgy tűnt, semmivel sem találja szükségszerűbbnek, hogy az ebben a felfogásban jelenlevő természetfeletti elemeket tényekről vagy a valóságról szóló kijelentéseknek tekintse, mint azt, hogy a költemények és színdarabok "történetét" tényekről vagy a valóságról szóló kijelentéseknek tekintse. Ezért számára úgy tűnt, hogy sem a költészet, sem a vallás nem képez fontos forrást a létezésünktől valahogyan függetlenül létező valóságok történeti vagy természettudományos megismerése számára, és hogy érvényességük nem ilyen megismerésen alapul.

Tudomásom szerint Terence Kennedy az egyetlen olyan tudós rajtam kívül, aki ezt gondolja Polányiról. Azt mondja: "a becsületesség megköveteli, hogy elmondjuk: Polányi nem volt vallásilag elkötelezett, és a keresztény teológia értelmében véve vallásos hite sem volt". Polányi "minden erejét" arra fordította, mondja Kennedy, hogy "megnyissa a vallás ajtaját és kimutassa a vallásos tudás filozófiai legitimitását". Polányi számára, mondja Kennedy, a vallás "az ember lelki létezésének legmagasabb pontja;" "ám nincs valóban objektív, történeti vonatkozása...Inkább a művészet világának kiterjesztése, jelentése pedig nem haladja meg radikálisan az ősi kultúrák szimbólumait és mítoszait".[22]

Kennedy azt mondja, hogy sokan "kereszténynek tekintették Polányit, teljes realizmusával együtt, ellenkező, kinyilvánított szándéka ellenére". Richard C. Gelwicket, Joao C. Keidannt és Richard C. Prustot említi.[23] Úgy véli, Thomas Torrance "felismerte, hogy Polányi elméletei agnosztikusak a vallás teljesen ontológiai hatalmát illetően" és hogy "helyénvaló kiigazításokat hajtott végre Polányi mítosz- és valláselméletén".[24]

Bár Kennedy általában véve nagyon nagyra tartja Polányi filozófiai gondolkodását, azzal viszont elégedetlen, hogy Polányi nem mutatta meg, transzcendens értékei hol "léteznek függetlenül attól, hogy elgondoljuk őket" (vegyük észre itt azt az általános feltételezést, hogy ahhoz, hogy valami valóság legyen, gondolkodásunktól függetlenül kell léteznie -- még akkor is, ha most az értékekről van szó). Kennedy úgy gondolja, Polányinak egy transzcendens Isten létében kellett volna megalapoznia értékeit. Valójában úgy véli, Polányinak tovább kellett volna lépnie, hogy gondolkodását végül valahol abban az irányban fejezze be, amerre Torrance fordult.[\[25\]](#)

Valóban keresztény volt Polányi? Mi a keresztény meghatározása? Kennedy meghatározása értelmében természetesen nem volt az. Egy időszakban valóban úgy tűnt, hogy Polányi teljességgel gyakorló kereszténynek tekinti magát. Amikor megismertem, nyilvánvalóan nem volt az. Már 1948-ban úgy tűnt, némi kétely van benne. Barátjához, Joseph H. Oldham-hez írott, 1948 május 31-i keltezés levelében bevallotta, hogy "találkozásaink után egyre inkább az az érzésem, nincs jogom magamat kereszténynek tekinteni".[\[26\]](#)

Összegyűjtött iratai között szerepel a következő állítás is:

Tillich reményei, hogy az istenit mint a mindenféle koherens entitás mögöttit lássa, összhangban van saját felfogásával. 1963-ban elmentem Tillich néhány előadására a Berkeley-re, és egy, a területhez tartozó templomba. A második előadást követően néhány órát együtt töltöttem Tillichkel, és beszéltem neki saját munkámról, mire azt mondta: "Őn a tudományért tette meg azt, amit én a vallásért". Ezt persze udvariasságból mondta, ám valóban némileg benne volt a lényeg. *Egy meghatározatlan, minden materiálisan strukturált tapasztalaton túl lebegő jelentés látomása egy olyan rétegzett szekvencián belül létezik, mely végső soron egy nem-szubsztanciális létezés felé mutat.*

A vallásnak ezt az aspektusát a mítikus tapasztalat elméletével követném. Ily módon ez annak a természetén túli létezésnek a kiterjesztése, mellyel a művészetek rendelkeznek. Ám amikor Tillichkel beszélgetve ebbe az irányba mozdultam el, ellenvéleményét fejezte ki. Az asztal túlsó oldalán velünk szemben ülő papra mutatott és azt mondta: "de ennek a fiatalembernek és még több ezer hasonlóknak meg kell mondanom, jövő vasárnap mit mondjanak el a szószékről". A kapcsolat természetesen nem jött létre, de hiszek benne, hogy nyomai észlelhetők a rétegzett világegyetemen belül.[\[27\]](#)

"A kapcsolat nem jött létre". Ez azt jelenti, hogy a teológusok -- még Tillich is -- még mindig egyszerre akarják mind a két módon: Istent nem mint "koherens entitást", hanem ugyanakkor őt mint az egyetlent?

Végül néhány sor, "Az én-átadásról" címmel, amit valószínűleg 1972 körül írt:

A természetén túli képzelőerő abban tér el a természetes képzelőerőtől, hogy nincsenek olyan meghatározatlan elvárásai, melyek megerősítenék valóságát. Úgy tartózkodunk a természetén

túliban, hogy annak különálló létezését életünk természetes folyásából származó menedékként használjuk. És azt reméljük, újra magával ragad bennünket művészete mágiája révén.

A művészet természetesen túli létezését egy ünnepszeg lemásolhatja, ám a vallásban egy további jellemzőre is szert tesz. A természetesen túli természetfelettivé lesz; a természetfeletti azért támaszkodik rá, hogy meghatározatlanul kinyilvánítsa magát a természetes eseményeket befolyásoló tapasztalatokban. Ilymódon az ima, a vallási szolgálat és minden emelkedett áhítat hatalmáról elmondható, hogy magával ragad és mélyen magába szív bennünket, de ezek az érzelmek csak vezethetnek minket a vallásos hit felé, mert Istenről csak mint képzeletbeli személyről tudnak beszélni: csak mint lehetőségről és nem mint tényleges tényről.

De helytelen alábecsülni azt a vallási imádást, mely anélkül szív bennünket magába érzelmileg, hogy megerősítené Isten természetfeletti valóságát. Isten nem utasítaná vissza, hogy odafigyeljen egy ilyen imádásra.[\[28\]](#)

Számomra természetesen úgy tûnik, hogy mindez azt mutatja, Polányi Istent nem olyan valóságnak tekintette, mely artikulált rendszereinktõl függetlenül létezne, úgy, mint a természettudományok tárgyai. Az továbbra is kérdés marad, vajon úgy kellett volna-e gondolnia, hogy Isten ilyen valóságként létezik; mindenesetre számomra úgy tûnik, nem így gondolta. Hogy a kereszténységet illetõen ez mit jelent, azt azokra hagyom, akik képesek ilyen dolgokat tudni.

(Fordította: Sajó Sándor
Lektorálta: Gaál Botond)

JEGYZETEK

1. Úgy tûnik, most a meglepetéseken van a sor. Richard Gelwick azt mondta, meg van lepve a nézeteink közt található különbségek miatt. Én meg azon vagyok meglepve, hogy olvasta a *Meaning* szövegét annak megjelenése előtt (Michael Polanyi and Harry Prosch: *Meaning* [Chicago: University of Chicago Press, 1975]). Ezt senki sem mondta nekem eddig. Gelwick említése a könyvben csupán udvarias, általános jellegû volt, mivel nem tudtam, hogy õ gyakran beszélgetett a vallásról Polányival. Így, az én ismereteim szerint nem volt semmi köze az *Meaning* szövegéhez. Polányi javasolta nekem, hogy változtassam meg a szavakat a munkához készült vázlatom három vagy négy mondatában, amikor együtt átnéztük a szöveget, mielőtt Polányi aláírta volna a publikációról döntõ szerzõdést. Én ezeket a változtatásokat megtettem az utolsó vázlatban, melyet aztán átadtunk a kiadónak. Egyik sem a vallással foglalkozó részek egyikében volt. Ami azt illeti, birtokomban van Polányi egyik kézzel írott megjegyzése, mely így szól: "Csak egy sort írok, hogy megmondjam neked, mennyire tetszik a vallásról szóló részed." Több megjegyzést késõbb sem fûzött ehhez. Ezt én úgy értelmeztem, hogy a részt kielégítõnek találta, bár az messze túlment "A vallás elfogadásá"-hoz írott jegyzetein, melyeket az 1968-ban a Texas University-n és a Chicago University-n tartott elõadásaihoz készített. A második meglepetés

számomra az volt, hogy Gelwick írásából megtudhattam, hogy Polányit római katolikusnak keresztelték. Nekem soha nem sikerült kihúznom belőle, milyen vallású. Úgy tűnt, nem akar beszélni saját vallásos élményeiről, hitéről. Michael Polanyi: *Logic of Liberty* (Chicago: University of Chicago Press, 1951) című művében és más írásaiban tett megjegyzésekből arra következtettem, hogy protestáns volt.

2. Michael Polanyi, *The Tacit Dimension* (Garden City, N.Y.: Doubleday & Co.,1966) 87-92. o. Polanyi and Prosch, 172-81. o.

3. Michael Polanyi, *Personal Knowledge* (Chicago: University of Chicago Press, 1958), 283. o.

4. Uo., 283-84.

5. Uo., 279. o.

6. Uo., 133. o.

7. Uo., 311. o.

8. Uo., 202. o.

9. Uo., 189. o.

10. Uo., 302. o.

11. Uo., 201. o.

12. Uo., 202. o.

13. Uo., 280. o.

14. Uo., 281. o.

15. Uo.

16. Uo.

17. Uo., 283. o. Az idézet Paul Tillich-től származik, Paul Tillich: *Systematic Theology*, I.kötet (London: Nisbet & Co., 1953), 144. o.

18. Polanyi: *Personal Knowledge*, 284. o.

19. Uo.
  20. Uo. 284-85. o.
  21. Uo. 283. o.
  22. Terence Kennedy, *The Morality of Knowledge* (Rome: Pontifica Universitas Lateranensis, 1979), 138-40. o.
  23. Uo., 139. o.
  24. Uo., 171. o.
  25. Uo., 193-94. o.
  26. Collected papers of Michael Polanyi, Joseph Regenstein Library, University of Chicago, Box 15.
  27. Uo., Box 38.
  28. Uo., Box 41.
-

Polanyiana 6. évfolyam, 1. szám, 1997, 43-50. o.

<http://www.kfki.hu/chemonet/polanyi/>

<http://www.ch.bme.hu/chemonet/polanyi/>

[Vissza a tartalomjegyzékhez](#)